

# ''Att vara som folk''

## Jämförelser mellan persiskt och norrländskt

AV MARIANNE LILIEQUIST

Jag är på väg till min första arbetsdag som invandrarassistent på socialdistriktets aktivitetscentrum för äldre invandrare på Ålidhem i Umeå. Det är en grå dag, så grå som bara Ålidhem kan vara en mulen onsdag i mars i snöslaskets och snålblåstens tecken. Jag har ända hemifrån Carls hem följt efter två äldre, stadiga kvinnor, svartklädda med storblommiga schalletter, som jag genast förstått måste vara invandrarkvinnor. Jag hoppas på att de ska föra mig fram till aktivitetscentrums lokal. Kvinnorna bryter starkt av mot det grå, likriktade hyreshusområdet och det grå vädret där de stultar fram i förtroligt samspråk. De bryter också av mot högstadieungdomarna som i sina svarta jeans, korta kjolar och svarta skinnjackor rör sig mellan skolan och köpcentrum och är de enda människor i övrigt som syns ute en sådan här dag på Ålidhem.

Kvinnorna slår följe med en stilig gråhårig man, klädd i svarta byxor och snygg svart överrock och de ställer sig och väntar bredvid en dörr på Språkgränd. När jag kommer fram hälsar de välkomnande och jag förstår att Kiki, eldsjelen bakom projektet aktivitetscentrum, har förberett dem på min ankomst. Lokalen fylls efterhand med ett tiotal äldre iranier och Kiki välkomnar dem på ''det iranska sättet'' med kram och kyssar på bägge kinderna och med några personliga

ord till var och en. Alla kommer fram till mig, hälsar vänligt och presenterar sig. De låter mig gå in först och drar fram en stol åt mig och jag känner mig som en hedrad gäst.

Männen sätter sig i soffgruppen längst in i rummet. Kvinnorna sätter sig kring två bord närmare dörren, alldeles invid köket. Vid kvinnoborden uppstår ett livligt samtal; det märks att de flesta är bekanta sedan länge. De har träffats här under tre års tid nu.

Meningen med min oavlönade, informella ställning som invandrarassistent är att jag ska få en inblick i dessa åldringars vardag. Jag vill skildra deras möte med Sverige och så småningom få dem att berätta historien om sina liv. Aktivitetscentrum har tillkommit dels för att bryta deras isolering, dels för att de i samband med olika praktiska aktiviteter ska få träna sin svenska. Gemensamt för dem som kommer hit är att de inte kan någon svenska eller ytterst lite. De har kommit till Sverige på äldre dagar för att bo i närheten av sina söner och har bara umgåtts med familjen. De flesta har gått på svensk-kurs på Grundvux men genom att den undervisningen försiggår utan tolkning och de aldrig träffar några svenskar har de inte kunnat tillgodogöra sig språket. En del av dem, särskilt kvinnorna, är dessutom analfabeter. Många av dem sitter ensamma i sin lägenhet, med TV:n som enda sällskap, en TV som mal på ett främmande språk, och

*Intresset för att lära sig det nya landets språk är stort bland invandrarkvinnorna. Iranska kvinnor på socialdistriktets svenskundervisning i stadsdelen Ålidhem, Umeå, 1989. Foto: Melker Wiklund, Västerbottens Folkblad.*

när de ser något intressant ringer de upp sina barn som förklarar det skedda för dem.

### *Att umgås på persiskt vis och på frostvikskt*

Mitt första, spontana intryck av de persisk-iranska<sup>1</sup> åldringarna var att de kändes så väldigt norrländska. Min egen ursprungsmiljö är det norrländska inlandet, glesbygd, fjälltrakt (Frostvikens kommun före kommun-sammanslagningen) och dessa iranska äldre kvinnor ser ut och uppför sig ungefär som

Frostvikstanter, inte i min mammas generation kanske men i min mormors, för 15—20 år sedan. Farbröderna däremot är mera tidlösa, de liknar den nuvarande farbrorsgenerationen i Frostviken. Samma värdiga, lite reserverade sätt, men ändå blida vänlighet, som äldre norrlänningar från inlandet har.

Precis som när jag umgås med mina äldre släktingar i Frostviken fick jag lov att hejda mig och anta ett långsammare tempo. Jag föll på ett naturligt sätt in i svärdottersrollen som artig, påpasslig yngre kvinna som passar upp med te och kakor, men i övrigt har en tillbakadragen roll. Detta är en roll som jag

är välbekant med från samvaron med mina egna äldre släktingar från Frostviken. Att bli accepterad av dessa äldre iranier, att få dem att känna sig avslappnad tillsammans med mig handlar, precis som vad det gäller mina släktingar, till stor del om konsten att vara tyst vid rätt tillfälle, upptäckte jag. Efter att ha sagt något ska man tyst och lugnt sitta i avvaktan på att de svarar. Och får de bara ha initiativet så kommer de igång med samtalandet. Hos äldre frostviksbor är detta med tystnadens vikt särskilt central när det gäller bedömningen av nykomlingar, säkert är det så även här.

"De är precis som mina egna äldre frostvikssläktingar", tänkte jag ofta. Varför kände jag mig då ibland så osäker och illa till mods tillsammans med dem? Jo, de iranska åldringarna verkade vid första påseendet likna min frostvikssläkt med sitt värdiga uppträdande och sin försynta vänlighet, men de var inte riktigt likadana. Jag använde mig av tanken om likhet som en slags besvärjelse gentemot känslor av kulturell osäkerhet och främlingskap. Det kändes som om jag befann mig på ett gungfly; att vara nästan lika, men inte riktigt och att inte kunna specificera vari skillnaden består.

Genom att analysera vad som hände i mötet mellan de iranska åldringarna och mig kunde jag få en uppfattning om vissa kulturella skillnader i sättet att umgås. Min och deras osäkerhet och missuppfattningar om de kulturella koderna visade mig vägen. Det var deras sätt att vara och hur det överensstämde eller kolliderade med mitt sätt att vara, som mer än deras svar på mina frågor i intervjuerna, ledde mig rakt in på väsentliga områden.

Att i fältarbetet använda sina känslor som viktig källa till kunskap om den kultur man studerar, men även om den kultur man själv tillhör, är något som numera ofta diskuteras inom etnologin och antropologin. Det började med att antropologer kom hem efter

sina fältarbeten i främmande kulturer och först skrev avhandlingar efter vedertagna, vetenskapliga mönster och därefter skrev böcker om vad som egentligen hände, böcker som inte alls beskrev kulturmönstren som så entydiga och där man inte ryggade tillbaka inför den kulturchock som man upplevt i kontakten med "de andra". (Borda 1989, Ehn/Klein 1985, Gerholm/Gerholm 1985.)

Det vanliga sättet för forskare att hantera de känslor av främlingskap som man upplever vid kontakten med en främmande kultur är att försöka distansera sig genom olika vetenskapliga tekniker, ett vetenskapligt språkbruk, statistiska tabeller, abstrakta tankemodeller och scheman etc. Men istället för att undertrycka känslorna kan man se dessa som källor till viktig information om vad som sker i mötet mellan forskaren och informanten. Varför känner jag mig osäker och frustrerad i just detta skede, är det t.ex. något som hotar min uppfattning om hur man ska vara?

*"Att vara en bra människa"*  
*och "att vara som folk"*

Jag upptäckte ganska snart i mitt fältarbete att det finns många gemensamma nämnare mellan persisk kultur (Behros 1990, Guppy 1988, Nyberg 1981) och traditionell frostvikskultur (Johansson 1967, Liliequist 1991). Ett försynt uppträdande och en viss reservation inför främlingar är något som ses som eftersträvarsvärt på bägge håll. Gästfrihet är högt skattad, likaså de starka släktbanden. Men den symboliska utformningen av dessa värden skiljer sig åt i respektive kulturer.

Vid samtal med både äldre och yngre persisktalande iranier har framkommit att det persiska idealet är "att vara en bra människa", medan frostviksidealet är "att vara som folk" och i dessa två uttryck finns en värld av lik-

*Norrländskt umgänge med kaffe och tårta. Bild: Forskningsarkivet, Umeå.*

heter och olikheter i livsstil och grundläggande värderingar koncentrerad.

I den traditionella frostvikskulturen har man ett lågmält kulturellt språk som innebär en slags underkommunikation av reaktioner. Känslor uttrycks närmast lakoniskt, om än alls. För att visa uppskattning av någon kan man t.ex. säga "Ja, det är väl inget fel på henne/honom." I själva verket misstänker man känslornas äkthet om de uttrycks alltför utbroderat. Frostvikshumorn handlar om fåordig slagkraftighet, människor som är tystlåtna respekteras som pålitligt folk som inte ägnar sig åt oväsentligheter.

I persisk kultur anses det inte som något fel att visa beundran och respekt för en person — det tillhör tvärtom vanligt hyfs att uttrycka sin aktning inför varandra. De per-

siska tolkarna som översatte när jag intervjuade åldringarna, blev många gånger generade inför mig när de skulle översätta alla artigheter och komplimanger som de gamla sade. Införstådda som de var i den svenska måttfullhetskulturen, var de rädda för hur jag skulle uppleva detta sätt att tala. "Ja, vi iranier har många välsvarvade artighetsfraser", sa en tolk ursäktande.

Ta bara det här med att hälsa på varandra. Då kom skillnaden tydligt fram mellan min bakgrund där underkommunikation är central och den persiska, där man i tal och åtbörder tydligt visar igenkännande och värme. När en av kvinnorna, som i övrigt var mycket reserverad och stillsam, andra gången vi möttes hälsade på mig genom att kyssa på bägge kinderna, hoppade jag till som en

skrämmande. Formad som jag är av det karga norrländska inlandet har jag visserligen nöd-  
torftigt lyckats vänja mig vid medelklassens  
sätt att omfamna varandra vänner emellan  
när man möts, men kroppskontakt innebär  
ändå för mig att en viss känslomässig intimi-  
tet har uppstått, antingen spontant eller  
genom att man träffats många gånger. Det  
här blev till ett problem för mig och min  
vanda var stor varje gång jag skulle träffa  
gruppen. Det gick ju inte an att bara säga  
hej, det skulle ha upplevts som nonchalant  
och kyligt, nästan förolämpande. Om jag  
hade tvingat mig själv att hälsa på persiskt  
vis, skulle de säkert ha känt på sig att det inte  
var naturligt och det hade uppfattats som en  
än värre förolämpning. Förresten kändes det  
som om jag helt saknade den elegans och det  
behag som måste till för att korrekt genom-  
föra denna hälsning. Det måste vara den rätta  
blandningen av närhet och respektfullhet,  
med de subtila nyanserna i genomförandet  
beroende på den relation man har till perso-  
nen. Om jag hade tagit sats och vågat mig på  
att hälsa på deras sätt hade det säkert blivit  
antingen försiktigt räddhågat eller klumpigt  
närgånget.

Med tiden utarbetade jag en egen häls-  
ningsceremoni som jag tyckte fungerade  
både för dem och för mig. Jag tog dem i  
hand länge medan jag sade några ord till var  
och en. Den hälsningen kunde jag aldrig  
lägga av med sedan, hur många gånger om  
dagen jag än mötte dem. Om jag någon  
gång försökte hoppa över den och bara heja,  
såg jag att de blev betänksamma och sårade.  
Eftersom jag var den enda svensken de träf-  
fades, blev det för dem det svenska sättet att  
hälsa. Så småningom övergick jag spontant  
till att hälsa på persiskt vis. När vi oförhap-  
pandes möttes på stan eller något annat  
ställe, var den spontana glädjen att ses så stor  
att det kändes naturligt även för mig att kra-  
mas.

Så mycket osäkerhet i kommunikationen

fanns alltså redan på hälsningsstadiet. Detta  
med hälsandet ledde vidare in i en annan  
osäkerhetskänsla. I umgänget med de irans-  
ka åldringarna kastades jag mellan känslan av  
att vara svenskt hämmad och att vara alldeles  
för spontan. Jag lärde mig att kroppskontak-  
ten i hälsningsceremonin inte behövde vara  
kopplad till spontanitet i det övriga upp-  
förandet. I själva verket är värdighet, reser-  
vation och distans centralt för iranierna vad  
det gäller umgänget utanför familjen och jag  
fick hela tiden kämpa emot min naturliga  
fallenhet för att förivra mig och att spela apa  
i alla möjliga och omöjliga sammanhang.

Ett annat exempel på dessa kulturskillna-  
der dök upp när jag skulle axla rollen av auk-  
toritet som svensklärare. Eftersom jag som  
vanligt utgick ifrån att iranerna var som  
mina egna gamla släktingar blev jag mycket  
förvirrad ett tag. I Frostviken underkom-  
municeras ledarskap och auktoritet, ett ega-  
litärt uppträdande hör till vanligt folkvett.  
Jag som har flyttat från orten och till råga på  
allt blivit akademiker, brukar kunna upp-  
hävva klyftan mellan mig och frostviksborna,  
särskilt de äldre, genom att skoja om mig  
själv på ett förringande sätt och därigenom  
få folk att känna sig avslappnade: "Hon har  
i alla fall inte blivit märkvärdig." Att framstå  
som "en som vill vara förmer", som en intel-  
lektuell, lika med icke tillhörande, är dub-  
belt ångestfyllt för en frostviksbo. Som lärare  
till äldre personer skulle jag i Frostviken ha  
varit ytterst mån om att underkommunicera  
ledarskapet, att t.ex. akta mig för att direkt  
säga till dem vad de skulle göra, utan endast  
föreslå. På det sättet agerade jag också på  
aktivitetscentrum. Detta resulterade hos ira-  
nierna i osäkerhet och rådvillhet. Först när  
jag hade tagit mod i barm och blivit mer  
bestämd av mig, kunde de slappna av och  
känna sig bättre till mods. Det krävdes verk-  
ligen mod för att axla denna för mig kultu-  
rellt förbjudna roll. I början när åldringarna  
via tolken uttryckte sin respekt för mig, tit-

tade jag mig bakom axeln för att upptäcka denna så högt värderade person som de talade om. De flesta åldringarna tillhör den bildade medelklassen och respekten inför utbildning och kunskap är stor, det är utbildningen som skiljer civiliserade människor från ociviliserade. Jag lärde mig så småningom att ta emot deras respekt med välbehag och upptäckte vilken lättnad det var att inte behöva oroa sig över att vara "förmer".

### *"Taarof" och krusningsseden*

"Taarof" är det persiska ordet för den artighetsattityd som för iranier är tecknet på kultivering och gott manér. Denna attityd uttrycks i både ord och handling. I det dagliga livet står "taarof" för gästfrihet, generositet och ett artigt uppträdande; t.ex. att man reser sig upp när någon kommer in i rummet, och att man vänner emellan hälsar varandra med omfamning och kindkyssar. Det innebär även att klä sin aktning i ord och att i snirklade, poetiskt färgade ordalag bedyra sin respekt. Det är således helt otänkbart att till sin gäst eller värd säga något som kan tänkas uppfattas som sårande eller nedsättande.

"Taarof" har hos iranierna utvecklats till en konst. Att behagfullt i gester, ord, åtbörder och handling visa sin respekt inför jämbördiga och de som står över i rang, är det mest väsentliga i en god uppfostran. På det sättet fungerar "taarof" som en klassmarkör. Det rätta uppförandet har av tradition, vid sidan om utbildning, varit den iranska medel- och överklassens viktigaste kulturella kapital.

De iranska invandrarna upplever ofta svenskarna som oartiga. Sättet som svenskarna har när de går ut och äter, t.ex. att betala på öret var för sig, tycker man är högst märkligt och otillfredställande. Här möts "det persiska" och "det frostvikska". Det är

lika svårt att få betala för sig själv på restaurang när man går ut med en frostviksbo som när man går ut med en iranier. För båda kulturerna gäller liknande regler beträffande gästfrihet och bjudseder, regler med rötter i gammal tradition. Rollerna föreskriver att det anstår en gäst att spjärna emot den visade givmildheten och på så sätt visa hur alldeles för mycket det är och att han/hon inte alls har gjort sig förtjänt av det. Värden har å sin sida att milt men envist framhärda i sin generositet. En del iranier, som har haft tillfälle att jämföra, menar att inlandsborna över lag mer liknar iranierna vad gäller gästfrihet och bjudseder än människorna i övriga Sverige.

Det indirekta hedrandet av andra genom visad generositet och omtanke i handling är alltså något som förenar "det persiska" med "det frostvikska". Iraniernas mer direkta sätt att vara artiga, att med hjälp av språket brodera ut sina känslor och med omfamningar och kyssar, kontrasterar däremot gentemot frostviksbornas stoiska underkommunikation språkligt sett och deras njugga attityd till kroppskontakt.

Det iranska "att vara en bra människa" är ett helgjutet och fast värdeomdöme; en bra människa är något bestämt, bedömt enligt vissa kriterier. Här finns ingen tvekan inför att uttrycka de stora känslorna, det ligger en viss storslagenhet i detta omdöme, en grandiositet.

Om man jämför det iranska uttrycket med det frostvikska "att vara som folk" så innebär bägge idealen egentligen något liknande: att man betar sig anständigt mot varandra, att man visar medkänsla och inte skadar någon. Men medan ett artigt uppträdande i det iranska fallet innebär att direkt och oförblommerat uttrycka sin aktning, innebär "att vara som folk" ett mer indirekt kommunicerande, att man med gästfrihet och generositet visar sina känslor.

Därför är det inte helt säkert att en som räknas som en bra människa, enligt persiska

mått, skulle räknas för att "vara som folk" på frostvikska; den som visar en alltför framträdande och demonstrativ välvilja kan ju misstänkas för att göra sig märkvärdig. En frostviksbo, å andra sidan, som "är som folk" kan te sig alltför negativ i sin språkliga kommunikation för att räknas som väluppfostrad på persiska.

## Not

<sup>1</sup> Iran består av många olika etniska folkgrupper och perserna bildar den största folkgruppen med 45—55 procent av landets befolkning på sammanlagt ca 50 miljoner. Jag har koncentrerat min undersökning på de persisktalande iranierna.

## Litteratur

- Behroz Falsafi, Fateme, 1990. *En dotter berättar: om seder och traditioner i Iran*. Stockholm: Statens institut för läromedel.
- Borda (Lindqvist), Beatriz, 1989. "Mellan medvetande och text." I: *Nord Nytt* 37.
- Ehn, Billy & Klein, Barbro, 1985. *Från erfarenhet till text. Om kulturvetenskaplig reflexivitet*. Stockholm: Institutet för folklivsforskning, stencil.
- Gerholm, Lena & Gerholm, Tomas, 1989. "Om inte kultur fanns, så skulle man behöva uppfinna den." I: *Nord Nytt* 37.
- Guppy, Shusha, 1990. *Hästen med förbundna ögon. Persiska barndomsminnen*. Lund: Alhambra.
- Johansson, Levi, 1967. *Bebyggelse och folkliv i det gamla Frostviken*. Stockholm.
- Liliequist, Marianne, 1991. *Nybygggarbarn. Barnuppföstran bland nybyggare i Frostvikens, Vilhelmina och Tärna*

*socknar 1850—1920*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Nyberg, Eva, 1981. *Iran i kamp med det förflutna*. Stockholm: Ordfronts förlag.

## Summary

"Proper behaviour"

*A comparative study of the Persian and the Northern*

Do similarities exist between the Persian form of social intercourse and the form of social intercourse one meets among the rural population of northern Sweden? During my field-work at an activities centre for elderly immigrants I discovered numerous common denominators between Persian culture and the traditional culture of Frostviken, my own native district in the northern interior.

Discreet behaviour and a certain amount of reserve when confronted with strangers is something considered desirable by both groups. Shows of hospitality as well as strong family ties are highly prized. However, the symbolic formulation of these values differ in the respective cultures.

In traditional culture of Frostviken an unobtrusive cultural language is employed, implying a tape of subcommunication of emotions. In Persian culture it is not considered incorrect to display admiration and respect for someone — on the contrary, expressing mutual esteem is an aspect of basic good manners.

In other words, indirect honour to others through a display of generosity and hospitality is a feature which unites "the Persian" with "the Frostvikian". On the other hand, the Iranians' more direct display of courtesy — through language as well as embraces and kisses to embellish their emotions — stands in distinct contrast to the stoical linguistic subcommunication of the inhabitants of Frostviken and their retentive attitude toward bodily contact.

## Stöd utgivningen av KULTURELLA PERSPEKTIV

*Prenumerera!*

*150 kronor för fyra nummer 1993*

*Postgiro 65 33 59 - 0*